

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 141:321.01

ВІД ІДЕЇ ДО УТОПІЇ: ШЛЯХ ПЛАТОНА ДО ОСЯГНЕННЯ ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Л. В. Чорна,

кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри філософії, теорії та історії державного управління, Національна академія державного управління при Президентові України

Стаття присвячена аналізу теоретико-історичної спадщини в контексті осягнення ідеальної держави на прикладі філософських пошуків Платона. Досліджується напрям думки античного мислителя від формування суспільного ідеалу до появи утопічних тенденцій в його творчості, що в наступні століття відкрило світоглядні орієнтири для тоталітарного мислення. Стаття розкриває основні витoki і передумови становлення поглядів Платона щодо ідеї всезагального блага, створення досконалої держави та намірів щодо її практичної реалізації. У статті наголошується на важливості вивчення філософських надбань минулого щодо розуміння особливостей трансформації суспільних ідеалів в утопічні конструкції з тоталітарним забарвленням задля уникнення істотних помилок у державотворенні в майбутньому. Проводиться аналіз циклічності процесів суспільного розвитку України та обґрунтовується необхідність зміни стратегічних пріоритетів на цьому шляху.

Ключові слова: ідея, ідеал, суспільний ідеал, ідеальна держава Платона, утопія, державотворення, тоталітаризм, суспільний розвиток.

L. V. Chorna,

Ph.D in Political Science, assistant professor, doctoral student of the Department of Philosophy, Theory and History of Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

FROM IDEA TO UTOPIA: PLATO'S WAY OF THE IDEAL STATE COMPREHENSION

The article is devoted to the research of theoretical and historical heritage of the comprehension the Ideal State creation with the help of Plato's philosophical conception. The way of Plato's philosophical thought is analysed from Social Ideal formation to the appearance of Utopian tendencies in his work, which has furthered the beginnings of totalitarian ideological orientations in the next century. The article reveals the origins and basic prerequisites of Plato's views development about the Idea of the Common Good, creating the Ideal State and the intentions of its implementation. The article emphasizes the importance of learning past philosophical achievements for understanding peculiarities of the Social Ideals transformation into Utopian constructions with totalitarian nuance to avoid significant errors in the future of State Building. The author analyses the cyclical processes of Social Development in Ukraine and justified the necessity of strategic priorities changes on this way.

Key words: Idea, Ideal, Social Ideal, Ideal State of Plato, Utopia, State Building, Totalitarianism, Social Development.

Л. В. Черная,

кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры философии, теории и истории государственного управления, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

ОТ ИДЕИ К УТОПИИ: ПУТЬ ПЛАТОНА К ОСМЫСЛЕНИЮ ИДЕАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

В статье проводится анализ теоретико-исторического наследия в контексте осмысления идеального государства на примере философских поисков Платона. Исследуется направление мысли античного философа от формирования общественного идеала к появлению утопических тенденций в его творчестве, что в последующие века открыло мировоззренческие ориентиры для тоталитарного мышления. Статья раскрывает основные истоки и предпосылки становления взглядов Платона относительно идеи всеобщего блага, создания совершенного государства и намерений практической реализации. Подчеркивается важность изучения философских достижений прошлого на предмет понимания особенностей трансформации общественных идеалов в утопические конструкции с тоталитарной окраской во избежание существенных ошибок в государственном строительстве в будущем. Проводится анализ цикличности процессов общественного развития Украины и обосновывается необходимость изменения стратегических приоритетов на этом пути.

Ключевые слова: идея, идеал, общественный идеал, идеальное государство Платона, утопия, государственное строительство, тоталитаризм, общественное развитие.

© Чорна Л. В., 2015

Постановка проблеми. Питання побудови найкращої та найефективнішої держави турбувало мислителів усіх часів і народів, залишаючись і в теперішній час актуальним для дослідження. Взаємовідносини держави з особистістю та суспільством є гострою темою для дискусій у сучасній науковій думці. Зокрема, для розуміння процесів державотворення в Україні, яка, здобувши у 1991 р. незалежність, вступила на шлях складних суспільних і державних перетворень, украї важливим є повноцінне осягнення теоретико-історичної спадщини в контексті філософських спроб розроблення досконалої держави. Саме аналіз минулого надбання людства стосовно підходів щодо формування суспільних ідеалів і намагань втілити їх у життя дасть змогу набутти необхідного для українського державотворення досвіду та здобути шанс уникнення істотних помилок у майбутньому.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема суспільного ідеалу та утопії тією чи іншою мірою пронизувала творчість майже всіх відомих філософів від Античності до сьогодення. Однак базовою методологічною настановою для осягнення понять “ідея”, “суспільний ідеал”, “утопія” є, безперечно, філософська спадщина Платона.

Тому в цій статті пропонується осмислити погляди одного з найвідоміших античних філософів – Платона – щодо розуміння ідеальної держави. Проте задля уникнення повторення добре відомих та часто описуваних положень вчення видатного мислителя постановка проблеми буде викладена в дещо новій формі. Так, увагу буде приділено вивченню думки Платона від формування суспільного ідеалу до появи утопічних тенденцій та того філософського забарвлення в його творчості, яке в наступні століття багато в чому відкрило світоглядні орієнтири тоталітарному мисленню.

Майже всі відомі філософи у своїх працях обов'язково торкалися філософської спадщини Платона. У зв'язку з цим складним завданням є наведення повного списку авторів, що вивчали обрану проблематику. Серед них можна назвати таких відомих дослідників, які присвятили свою наукову роботу вивченню творчості Платона, як В.Асмус [1], Т.Бородай [2], Т.Васильєва [3], Г.Гадамер [6], Н.Грот [7], Дж.Реале і Д.Антисері [19], Ф.Кессіді [9], О.Лосев [10], В.Нерсесянц [12], Д.Панченко [14], І.Надольний [25], В.Соловійов [22], О.Тахо-Годі [10], Т.Розова [20] та ін.

Метою статті є дослідження платонівського розуміння ідеї всезагального Блага як найвищого

суспільного ідеалу та особливостей наближення цього ідеалу до утопії в сучасному її розумінні.

Виклад основного матеріалу. Не вдаючись до детального дослідження етимології та сутності поняття “ідея” античними філософами, слід підкреслити, що саме завдяки Платону це поняття набуло статусу одного з найбільш значущих в європейській філософській думці. Адже Платон розумів ідеї як безтілесні форми, що не можуть осягатися почуттями, розцінюючи їх як умоосяжні прообрази речей чуттєвого світу, істинне буття, за зразком якого існують речі чуттєвої реальності. Платон намагався вдосконалити пояснення природи буття, унаслідок чого визнав, що існують два види буття – таке, що сприймається чуттєво, та інше, що пізнається поняттями, розумом; реальне та ідеальне; речі та ідеї. Платонівська ідея – це абсолютне істинне буття, а не витвір розуму.

Філософ наполягав на тому, що кожна річ має вищу та останню причину свого утворення, наділену не лише фізичною, а й метафізичною природою. Такий підхід він назвав “Друга навігація”, що дало змогу розмежувати два аспекти буття: феноменальний, той, що можна побачити, та, відповідно, метафеноменальний, невидимий, такий, що сприймається виключно розумом. Саме це досягнення позначило найважливіший етап в історії західної філософської думки, унаслідок чого з'явилася можливість відокремлено говорити про “матеріальне” і “нематеріальне”, “чуттєве” і “надчуттєве”, “емпіричне” і “метаемпіричне”, “фізичне” і “надфізичне”. Відтоді “істинне буття” почало утворювати умоосяжну реальність [19, с. 104–105].

Одночасно у вченні Платона наголошувалось, що істинні причини речей природного світу, що змінюється, мають бути абсолютними, щоб не піддаватися маніпуляціям суб'єктивного сприйняття. “Ідеї в собі” мають бути незмінюваними, інакше вони не набудуть вищого сенсу та не стануть останніми причинами. Саме такий комплекс ідей, наділених вищезазначеними рисами, отримав від Платона назву “Гіперуранії”, описаної в діалозі “Федр”. “Гіперуранія” розумілася як місцевість, розташована понад космосом, не маючи предметного втілення, та пропонувалася як образ непросторового, умоосяжного надприродного світу.

З огляду на те, що світ ідей створений з деякої множини, у ньому передбачається наявність ніким та нічим не породжених, незмінюваних ідей усіх речей: ідей естетичних та моральних цінностей, геометричних фігур, математичних формул, різноманітних тілесних утворень тощо. При цьому Платон розумів світ ідей як чітко організовану ієрархічну систему, у якій ідеї нижнього шару

підпорядковані більш високим, і надалі аж до найвищої Ідеї, яка і є умовою всіх останніх, але водночас не зумовлена жодною іншою ідеєю, а отже, є абсолютною. Слід зазначити, що такою безумовною вершиною у Платона є ідея Блага, описана в “Державі”. З приводу цієї безумовної ідеї античний мислитель зазначав, що благо є не лише фундаментом, що робить ідеї такими, що їх можна пізнати, а розум – здатним до пізнання. Платон підкреслював, що благо надає початок і буттю, і сутності. Не будучи ні сутністю, ні субстанцією, благо є найвищою гідністю ієрархії та її потенцією [1].

Платон намагався вибудувати цілісність буття в усіх його зв'язках та відносинах. Крім того, на його думку, розуміючи структуру вищого світу, легше осягнути природу світу чуттєвого. Фізичний світ так само, як й ідеальний, сформований за допомогою формального та матеріального принципів, з тією лише відмінністю, що в цьому разі ці першооснови є такими, що чуттєво сприймаються.

Викликає дослідницький інтерес питання передумов та витоків поглядів Платона в цьому контексті, яке вивчав, зокрема, В.Соловійов. Так, творчість Платона та створення ним теоретичної конструкції поділу буття на два світи склалася під впливом не тільки поглядів його вчителя – Сократа, а також обставин його уходу з життя. Смерть Сократа, точніше, тогочасний стан суспільства, у якому останнього було засуджено за відверті добродієсні погляди, що народжували страх викриття у можновладців, викликали до життя “платонівський ідеалізм”. Саме на це звернув увагу В.Соловійов, аналізуючи передумови та витoki вчення античного мислителя: “Той світ, у якому праведник повинен померти за правду, не є справжнім, істинним світом. Існує інший світ, де правда живе. Ось дійсна життєва підстава для переконання Платона в істинно-сущому ідеальному космосі, відмінному й протилежному примарному світу чуттєвих явищ. Свій ідеалізм, і це взагалі мало помічалось, Платон мав винести не з тих абстрактних міркувань, якими він його потім пояснював та обґрунтовував, а з глибокого душевного досвіду, яким почалося його життя ... У цьому світі не виявилось місця для праведника” [22].

Страта Сократа стала свідченням того, що існуючий порядок суперечить засадам добра, у зв'язку з чим він не заслуговує на активну участь у ньому добродієсної людини. Таким чином, для Платона категорія добра, яку Сократ намагався використати як моральнісну норму практичного суспільного життя, стала суто теоретичним поняттям, високою ідеєю в ідеальному, умоосязному світі. Події смерті Сократа заклали у свідомос-

ті його учня дуалістичний ідеалізм, що народився шляхом заперечення реального життя як такого, що не містить у собі нічого гідного. На протипагу йому створювалось істинне буття, що перебувало за межами людського світу в трансцендентності.

Платон, можливо, був одним із небагатьох, хто усвідомив свій конфлікт із часом. Тоді зусиллями думки та уяви він розпочав послідовну розробку альтернативної дійсності – дійсності ідеалу [14, с. 130]. У подальшому предметом інтересу для Платона стає світ взагалі та людське суспільство. При цьому він обирає не шлях відходу від зла та споглядання, а намагається йому протидіяти, виправляти “неправди”, долати мирське лихо. І оскільки єдине справжнє виправлення й повноцінна допомога людству – через переродження людської природи – було йому, звісно, не під силу, Платон обмежується більш поверхневим, але й більш доступним завданням – перетворенням суспільних відносин [22].

Будучи надзвичайно зацікавленим у розробці досконалого співіснування людей, Платон будує концепцію ідеальної держави та описує її в десяти книгах своєї праці “Держава”. Центральною ідеєю, закладеною до фундаменту ідеальної держави, є справедливість, що передбачає відповідність реальної речі своїй ідеї. Отже, на думку Платона, держава стає ідеальною лише тоді, коли кожен громадянин діє згідно зі своєю внутрішньою сутністю, відповідно до переважаючих аспектів власної душі. Так, на погляд Платона, душа є безсмертною, існує вічно, підпорядковує собі тіло та складається з трьох ієрархічно залежних частин: розумової (найвищої), вольової (середньої) та пристрасної (найнижчої). Залежно від того, яка з цих частин переважає, людина у своїй життєдіяльності орієнтується на благородні й високі цінності або ж на нижчі. Філософ установлює чітку відповідність між трьома частинами душі та трьома класами ідеальної держави. Держава розуміється ним як збільшена копія душі, що народжується, коли люди не є самодостатніми та потребують допомоги у сфері матеріальних благ, захисту та вмілого управління. Отже, ідеальна держава-поліс, на переконання Платона, мала складатися з трьох класів: філософів-правителів, воїнів-стражів та землеробів, ремісників, торговців [21, с. 21]. Віддаючи філософам керівну роль у державі, Платон вважав їх причетними до вічного блага та здатними втілити небесний світ ідей у земному житті: “Поки в державі не будуть царювати філософи або так звані нинішні царі та владики не стануть шляхетно й ґрунтовно філософувати, доти держава не по-

збудеться зол” [16, с. 275]. При цьому за критерій істинності для філософів Платон брав здатність не просто споглядати красу чесноти, а й всіма силами слідувати за нею та втілювати її в собі своїми справами [23, с. 17].

Покладаючи великі надії на філософів як на високодуховних осіб, можливо, Платон вірив, що саме вони будуть здатні втілити в земному житті небесний світ ідей.

Таким чином, ідеальною Платон вважав таку державу, де в правлячому класі переважає мудрість, у другому – сила та мужність, а в третьому – поміркованість. За такою логікою мала б бути гармонія з цих трьох чеснот, коли жоден із представників наведених класів не претендує на чуже місце та зайнятий лише власною справою, яку виконує найкращим чином. При цьому держава Платона мала бути щасливою не в окремо взятій частині шляхом повного задоволення життям окремих осіб, а вся в цілому. Водночас, усвідомлюючи, що ціле залежить від своїх частин, Платон порівнював державу з тілом, страждання або щастя якого залежать від стану його органів. Крім того, задля досягнення щастя в державі мають розрізнятися цінності, пріоритетне місце серед яких має надаватися благу, що набувається завдяки розсудливості в душі. Лише потім оцінюються прекрасні якості тіла і в останню чергу, так звані блага, що стосуються майна й достатку.

Філософ був упевнений, що держава, у якій на першому місці стоїть не душа, а матеріальний добробут, є безбожною. Він наполягав, що ні людина, ні держава не стануть щасливими, якщо головною цінністю для них буде багатство. Може тому Платон і вважав головним джерелом соціального зла приватну власність, що налаштувала, на його думку, людей один проти одного. “Знищення всього приватного життя, усіх особистих інтересів, звичайно, позбавляє людину багатьох задовольень, але добре виховані воїни знаходять своє щастя не в матеріальних насолодах, а у виконанні свого призначення” [26, с. 9].

Після знищення приватної власності Платон пропонує ліквідувати й сім’ю задля повної заміни особистих інтересів загальнодержавними. З цього випливає, що суб’єктом свободи і вищої досконалості у Платона є не окрема особистість або певний клас, а вся держава в цілому. Він жертвував щастям та свободою людини задля добробуту держави, що може, у свою чергу, свідчити про наявність у цьому вченні Платона ідейних витоків тоталітаризму, де особистість відіграє роль гвинтика у механізмі держави [11, с. 80].

Аналізуючи витoki становлення поглядів Платона та основні етапи його життя, Л.Мемфорд дійшов висновку, що ідеальна держава була створена за певними існуючими прототипами. Як писав Л.Мемфорд, подорожуючи Єгиптом та Месопотамією, Платон відкрив для себе руїни стародавніх міст та папіруси, що зображували налагоджену колективну працю однакових у своїй правильності людей. Його уява, вражена хаосом та безпутністю навколишнього життя, із бажанням гармонії і порядку намалювала собі давню живу машину, у якій кожен гвинтик почував себе частиною Вищого Порядку. Філософ побачив світ, відокремлений стіною від хаосу, співрозмірний та підконтрольний вищим силам. Так, на думку Л.Мемфорда, Платон і створив свою ідеальну державу – архетип утопії на всі часи – відверто віруючи у майбутній триумф порядку та контролю [24].

Проте такий підхід до створення ідеальної держави викликав певні сумніви в життєздатності та піддавався іноді жорсткій критиці. Так, В.Соловйов досить різко охарактеризував спроби Платона розробити концепцію ідеальної держави та покращення суспільних відносин: “Жодного перетворювача суспільного і політичного з нього не вийшло, незважаючи на всі його старання, та не тому, щоб він був занадто утопістом, а за відсутністю дійсно прогресивного начала в його утопіях, за їхньою непотрібністю й нецікавістю для людства. <...> Можна вважати правильною та у всякому разі слід визнати дотепною й витонченою Платонову схему трьох суспільних класів відповідно до трьох основних частин душі й трьох основних чеснот. Але ця схема настільки загальна і формальна, що під неї легко підходить середньовічний європейський лад, незважаючи на істотну відмінність історичного і морального змісту античної та середньовічної громадськості. <...> Ураховуючи глибину й сміливість деяких окремих думок, загальний ідеал соціального ладу вражає своїм поверхневим характером та відсутністю істинно-етичних начал. Платон нібито хотів узаконити та увічнити головні моральні негаразди давнього життя – рабство, поділ між греками і варварами та війну між ними як нормальний стан. <...> Більш важливо, що у взаємовідносинах статей ідеальна громада Платона звертається до дикунського способу життя за звірячим звичаєм. <...> І на таких реальних основах рабства, воєн та безладного змішування статей і поколінь колегія філософів має за допомогою гарного виховання створити ідеальну державу!” [22].

Зневірившись у вірогідності втілення суспільного ідеалу, описаного в “Державі”, у “Законах”

Платон вже дозволив собі відступити від низки істотних вимог, висунутих у першому творі. Таким чином, можливо, філософ намагався за допомогою певних поступок наблизити свій ідеал до дійсності [8, с. 72].

Аналізуючи зміст “Законів”, слід підкреслити переорієнтацію суто філософських міркувань мислителя на задуми щодо практичної їх реалізації, про що свідчить надана Платоном одному з учасників бесіди роль члена комісії із заснування нової колонії. Так, теорія ідеальної держави втілюється в життя з урахуванням конкретних географічних і соціально-історичних умов (кількість сімей, їх культурний рівень). Зробивши пріоритетними математичні, економічні, релігійні та політичні міркування, Платон відходить від філософських та ідеологічних засад побудови держави. У цій його пізній праці значне місце посідає обґрунтування необхідності гарних законів, що регулювали б усі сфери людського життя. Мислитель наголошує на важливості верховенства закону, що має бути вищим за будь-яких правителів. При цьому головна керівна роль у державі надається вже не філософам, а раді найбільш гідних за своїми знаннями й якостями громадян. Саме в “Законах” Платон формулює принцип невідворотності покарання за скоєний злочин, зазначаючи, що жодна особа не повинна залишатися безкарною за будь-який проступок [15, с. 340].

Зміст “Законів” настільки відрізняється від попередніх поглядів філософа, викладених, зокрема, у “Державі”, що деякі дослідники навіть припускали, що авторство цього твору не належить Платону. У свою чергу, В.Соловйов розцінив трактат “Закони” як зречення Платона від Сократа та від філософії: “Я не кажу про загальний низинний склад думки в цих книгах, про варварство кримінального права з кваліфікованою стратою, з переслідуванням чарівників і заклинателів, не кажу про обурливу несправедливість окремих законів, наприклад, тих, за якими рабу, що не доносив владі про відоме йому порушення громадського порядку сторонніми особами, призначається смертна кара, – крім усього цього, пряме принципове зречення від Сократа та від філософії висловлюється Платоном в тих законах, у силу яких підлягає страті всякий, хто критикує або хитає авторитет вітчизняних законів, як стосовно богів, так і щодо громадського порядку” [22].

З огляду на наведене не викликає здивувань, що в сучасній філософській думці певні особливості досконалого соціального порядку в державі Платона іноді асоціюються з тоталітарними режимами ХХ ст. Насамперед, можна назвати такі

рисни, як “кастова” соціальна структура з абсолютною владою правлячого класу, ідеологічна цензура та моральний контроль, пріоритет суспільного інтересу над особистим, жорстка регламентація соціально-побутових відносин, обмеження прав представників певних верств населення, самоізоляція соціальної системи від зовнішнього світу [4]. На цих підставах К.Поппер вважає, що політична програма Платона та створений ним тип соціального правління мають тоталітарний характер [17, с. 213], а Б.Рассел відверто називає Платона “адвокатом тоталітаризму” [18, с. 124].

Яким же чином найсвітліші мотиви мислителя щодо створення суспільного ідеалу призвели до пропагування державного ладу з тоталітарним забарвленням? За яких обставин взагалі суспільний ідеал набув рис утопії, і коли утопія, у свою чергу, стала основою для народження тоталітаризму?

Як зазначено вище, Платон мав високу мету – побудувати таку ідеальну державу, що буде здатна не просто відстоювати принцип всезагального блага та справедливості, а за допомогою якої можна буде наблизитися до відтворення істинного світу буття у земних умовах. Коли Платон описував свій істинний світ ідей, Гіперуранію, це, беззаперечно, був його шлях формування суспільного ідеалу. Адже цей ідеальний світ представлявся ним як, безумовно, кращий з існуючих та такий, що можна було б брати за взірць бездоганності.

Проте з того моменту, як Платон вирішив “спустити” цей ідеальний світ на землю, замінивши ним реально існуючий як неспроможний, можна вже говорити про утопічний характер праць Платона. І нарешті, під час спроб мислителя розробити державний механізм, чітко функціонуючий на засадах верховенства суворих законів, з метою виправлення всіх недоліків існуючого суспільства, що заважають скорішому втіленню ідеалів, думка Платона сягнула в напрямі тоталітарних звершень.

Для того, щоб прослідкувати зазначений процес трансформації думки Платона, слід звернутися до лаконічного висловлення В.Соловйова, який неймовірно чітко це окреслив: “Смерть Сократа з усім її драматизмом; рокове питання – чи варто жити, коли законно вбита правда у своєму найкращому втіленні; рішення – сенс життя в іншому ідеальному світі, оскільки цей є царством зла й обману; поява священного Ерота, що кидає моста поміж двома світами та ставить завдання повного їх з’єднання, спасіння вищого світу, його переродження; безсила відмова його від цього завдання; підміна її іншою – перетворення, виправлення суспільства мудрими політичними настановами через дію слухняного тирана, і нарешті,

під приводом виправлення мирської неправди, урочисте ствердження цієї неправди в тій самій формі, якою засуджено та вбито праведника, – я не знаю більш значної та глибокої трагедії в людській історії” [22].

Хоча не всі дослідники утопії відносять опис ідеальної держави Платоном до чистої утопії в сучасному її розумінні, проте не можна ігнорувати той факт, що європейська культура утопії, пронизана ідеями перетворення суспільства за законами розуму, зростала з осмислення, зокрема, платонівської держави. Адже починаючи від Платона, певні мислителі намагалися протиставити реальний світ позачасовому суспільному ідеалу, що містив у собі вищу правду, відповідав природі речей та неминуче мав утілитися.

Характерною рисою утопічних проєктів (у теорії та на практиці) є те, що люди настільки захоплювалися відстоюванням та охороною правил нововведеного суспільства, що геть забували про високу мету створення такої держави – всезагального Блага чи Щастя. Вони зливалися із системою, базовим покликанням якої було перенесення Раю на Землю. Їхня увага переходила з найвищих цілей до процесу збереження функціонуючого механізму, тобто з мети на засоби. І в подальшому висока мета зовсім розчинялася в неспинному процесі підтримання життєдіяльності системи будь-якими засобами. Так, утопії вироджувалися в тоталітарні організми, трансформуючись в антиутопії.

Хтось може заперечити щодо наявності у Платона мотивів до реалізації його утопії. Проте можна припустити, що спроб утілення не відбулося за його життя, оскільки для цього не було на той час прийнятної можливості. Отже, цілком логічним здається припущення, що саме утопія Платона була спрямована на реалізацію його ідей більшою мірою, ніж будь-яка літературна (художня) форма утопії. Інакше здавалося б дивним проведення античним мислителем настільки копіткої праці та пошуків однодумців серед правителів того часу за відсутності в нього бажання втілити свої теоретичні розробки на практиці. Він не був схожим на письменника-фантаста, що заробляв собі на життя тиражуванням плодів своїх фантазій.

Багато в чому Платон заклав основу нового способу осягнення майбутнього – утопії, яка розквітла в епоху Модерну з притаманним їй проєктивним, раціональним типом мислення.

Критерієм, за яким можна відносити ті чи інші проєкти, що мають у своїй основі ідеї Всезагального Добра та Блага, до утопій, може бути лише певний засіб їх реалізації: шлях поступового еволюціонування із суспільним ідеалом як орі-

єнтира, до якого можна лише наближатися, або бажання одномоментно замінити неприйнятну дійсність кращою реальністю, детально продуманою утопістом. Цей другий шлях утілення нового суспільного порядку в конкретні строки насильницьким способом можна назвати інволюційним. У першому випадку ідеал так і залишається ціннісним орієнтиром для суспільства, що динамічно розвивається, а в другому – трансформується у свій антипод. Таким чином, критерієм для розмежування утопії від іншого роду розумових конструкцій є способи досягнення її головної мети та сприйняття суспільного ідеалу.

Отже, з давніх часів людство спершу намагається зформувати певний суспільний ідеал, потім піддається утопічній спокусі втілити його, одномоментно замінивши ним недосконалу реальність шляхом уживання чітких регулятивних заходів, та закономірно стикається з гіркими наслідками у вигляді тоталітарних режимів.

Подібна циклічність у процесах суспільного розвитку споглядається всюди. Як приклад, зміна історичних епох розвитку людства: Античність з її космоцентризмом, натурфілософією, любов'ю до демократії; теоцентричне Середньовіччя з притаманним йому аскетизмом, спрямованим на відпрацювання людських гріхів, чітке підпорядкування людини централізованій владі, феодалізм; Ренесанс, відродження людської свободи, людської краси; Просвітництво, що закликала осягнути світ раціональним шляхом за допомогою контролю розуму над почуттями; Новий час з його раціоналізмом та проєктивним мисленням; Постмодерн з втратою сенсу буття. Нібито існує величезний маятник, що розхитує спрямованість людських уподобань від послаблення та свободи до стримування та обмеженості.

Якщо наводити більш конкретні приклади циклічності суспільного розвитку, слід згадати аналогічне замкнене коло, окреслене М. Янгом в його праці “Піднесення меритократії: 1870–2033. Есей про рівність та освіту”. М. Янг описує суто раціональне суспільство, що в гонитві за прогресом стрімко котиться до свого занепаду. “Пролетарії там вірують в універсальну цінність інтелекту, у зв'язку з чим ніким свідомо не принижувані, вони відчувають своє існування як найнижче, убоге та позбавлене сенсу. Духовна ізоляція призводить матеріально забезпечених пролетаріїв до такого жаху перед абсурдністю свого існування, що вони в лютому кривавому заколоті знищують державу меритократії”. У подальшому правляче місце займає диктатура грубої фізичної сили та “хамства”, що закономірно викликає протест вже

нового покоління інтелектуалів з одночасним поширенням демократичних ідеалів. Потім відбувається демократична революція, що приводить до влади інтелектуалів та встановлює нове “царство” меритократії [24].

Можна сказати, що й Українська держава пройшла свій “цикл” від ідеї кращого життя через спробу реалізації утопії до тоталітаризму в радянські часи. І зараз знову повернулася до пошуку своєї ідеї нового суспільного порядку, що відповідав би всім сьогоденним потребам і викликам. Саме тому зараз активізувалися пошуки засобів утримання так довго очікуваного демократичного ладу та зокрема ідеї не просто державного розвитку, а скоріш державного порятунку. Суспільний ідеал, описаний Платоном задовго до наших днів, піддавався і схваленню, і критиці. Проте такий елемент держави античного мислителя, як перебування влади в руках філософів, що ставили б ідею всезагального Блага понад усе, заслуговує прихильності, особливо зараз в часи відвертого нехтування найвищими людськими цінностями з боку вітчизняних можновладців. Більш того, саме в такі часи, коли демократичні засади стають лише порожніми передвибірчими гаслами, а держава впевнено рухається до свого занепаду, люди стають готовими до таких радикальних методів налагодження порядку, як тоталітарні. З огляду на вищезгаданий цикл суспільного розвитку залишається лише сподіватися, що наступна “національна” ідея України не буде містити в собі мету втілення суспільного ідеалу шляхом проведення утопічних експериментів жорсткими тоталітарними засобами.

Висновки. Отже, природне людське бажання, яке не оминуло зокрема й Платона, – віднайти ідею для побудови досконалої держави, керуючись ви-

соким суспільним ідеалом, використовуючи людський інтелектуальний і духовний потенціал, проте шляхом уживання системи жорстких регулятивних заходів задля одномоментного “ощасливлення” всіх живучих, – є ілюзією наближення до ідеального світу. Свідомість людини спрямована на зміну зовнішніх умов задля досягнення найвищого внутрішнього комфорту. Проте слід тверезо розуміти, що доти, поки людина не виховає в собі найвищі ціннісні пріоритети, найдобріші почуття та безумовну любов до світу, жодний суспільний лад або форма державного правління не врятує її від незадоволення своїм життям.

І тому навіть Платон у фіналі своїх досліджень зауважував, що немає значення, чи буде створена ідеальна держава, достатнім буде хоча б те, що хтось один буде в змозі жити на засадах Блага, Добра і Справедливості. Людина має сформулювати себе за зразком Блага.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що задля виходу із замкненого кола, що неодноразово обертає людство від ідеї всезагального блага через тоталітаризм, з його неминучим руйнуванням, до пошуків нових кращих ідей перебудови навколишнього світу, необхідно передусім зосередитися в проведенні духовної роботи із самовдосконалення на внутрішньому рівні. Інакше ми будемо знову і знову пожинати плоди невдалих спроб побудови ідеального суспільства з неідеальних людей.

Проведений аналіз дає змогу виокремити **такі перспективні напрями досліджень** у межах означеної проблематики: історико-філософський аналіз утопічних експериментів у державотворенні; розуміння утопії та соціального проектування в історії суспільного розвитку; роль ідеології в проведенні утопічних експериментів.

Список використаних джерел

1. Асмус В. Ф. Платон / В. Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1969. – 247 с. – (Серия “Мыслители прошлого”).
2. Бородай Т. Ю. Рождение философского понятия. Бог и материя в диалогах Платона / Т. Ю. Бородай. – М. : Изд. Савин С.А., 2008. – 284 с.
3. Васильева Т. В. Путь к Платону. Любовь к мудрости или мудрость любви / Т. В. Васильева. – М. : Изд-во “Логос” ; изд-во “Прогресс-Традиция”, 1999.
4. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В. В. Василькова. – СПб. : Изд-во “Лань”, 1999. – 480 с. – Серия: “Мир культуры, истории и Философии”.
5. Войтович Р. В. Идеология, технология та стиль у державному управлінні : навч.-метод. посіб. / Р. В. Войтович. – К. : Вид-во НАДУ, 2003. – 197 с.

References

1. Asmus V.F. Platon. [Plato] (Serija “Mysliteli proshlogo”). – M.: Mysl'. 1969. – 247 p.
2. Borodaj T.Ju. Rozhdenie filosofskogo ponjatija. Bog i materija v dialogah Platona. [Birth of Philosophical Concepts. God and Matter in Plato's Dialogues.] – M.: Izd. Savin S.A., 2008. – 284 p.
3. Vasil'eva T.V. Put' k Platonu. Ljubov' k mudrosti ili mudrost' ljubvi. [Way to Plato. The Love of Wisdom or Wisdom of Love] – M.: Izd-vo “Logos”, izd-vo “Progress-Tradicija”, 1999.
4. Vasil'kova V.V. Porjadok i haos v razvitii social'nyh sistem: Sinergetika i teorija social'noj samoorganizacii [Order and Chaos in the Development of Social Systems: Synergetics and the Theory of Social Self-Organization] Serija: “Mir kul'tury, istorii i Filosofii”. – SPb.: Izdatel'stvo “Lan”, 1999.- 480 p.
5. Voytovych R.V. Ideolohiya, tekhnolohiya ta styl' u derzhavnomu upravlinni [Ideology, Technology and Style in Public Administration]: navch.-metod. posib. – K. : Vyd-vo NADU, 2003. – 197 s.

6. Гадамер Г. Г. Диалектическая этика Платона. Феноменологическая интерпретация "Филеба" / Г. Г. Гадамер. – СПб., 2000. – 256 с.
7. Грот Н. Я. Очерк философии Платона / Н. Я. Грот. – М., 1869.
8. История политических и правовых учений / под ред. С. Ф. Кечекьян, Г. И. Федькина. – М.: Юрид. л-ра, 1960.
9. Кессиди Ф. Х. От мифа к логосу / Ф. Х. Кессиди. – М., 1972.
10. Лосев А. Ф. Платон. Жизнеописание / А. Ф. Лосев, А. А. Тахо-Годи. – М.: Дет. лит., 1977. – 223 с. – (Серия "Люди. Время. Идеи").
11. Мухаев Р. Т. История политических и правовых учений / Р. Т. Мухаев. – М., 2004.
12. Нерсисянц В. С. Платон / В. С. Нерсисянц. – М.: Юрид. л-ра, 1984. – 104 с. – (Серия "Из истории политической и правовой мысли").
13. Уайльд Оскар. Душа человека при социализме [Электронный ресурс] / О. Уайльд; пер. В. И. Постникова, 1978. – Режим доступа: <https://www.proza.ru/2008/01/08/25>
14. Панченко Д. В. Платон и Атлантида / Д. В. Панченко. – Л.: Наука, 1990. – 190 с.
15. Платон. Законы, 855 е / Платон // Соч.: в 3 т. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 340.
16. Платон / Платон; под ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса // Соч.: в 3 т. – Т. 3. – Ч. 1. – М.: Мысль, 1971. – 688 с.
17. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Карл Раймонд Поппер; [пер. з англ. О. Коваленко]. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – 444 с.
18. Рассел Б. История западной философии: в 2 т. / Б. Рассел. – М., 1993. – Т. 1.
19. Дж. Реале Д. Антисери. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 1. Античность / Реале Д. Дж. – ТОО ТК "Петрополис", 1994. – 336 с.
20. Розова Т. В. Утопия как социокультурный феномен / Т. В. Розова; НАН Украины, Ін-т філософії. – Одесса, 1996. – 128 с.
21. Розова Т. В. Людина. Культура. Філософія / Т. В. Розова, Л. В. Чорна. – К.: Одеса: Освіта України, 2015.
22. Соловьев В. С. Жизненная драма Платона [Электронный ресурс] / В. С. Соловьев. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/soloviev/platon.html>
23. Сочинения Платона / под ред. проф. Карпова. – СПб., 1863. – Ч. 3.
24. Утопия и утопическое мышление: антология зарубеж. л-ры / пер. с разн. яз.; сост., общ. ред. и предисл. В. А. Чаликовой. – М.: Прогресс, 1991. – 405 с.
25. Філософія: навч. посіб. / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, В. М. Князев та ін.; за ред. І. Ф. Надольного. – 7-ме вид. – К.: Вікар, 2010. – 457 с.
26. Чичерин Б. Н. Политические мыслители Древнего и Нового мира / Б. Н. Чичерин. – М., 1897.
6. Gadamer G.G. Dialekticheskaja jetika Platona. Fenomenologicheskaja interpretacija "Fileba" [Plato's Dialectical Ethics: Phenomenological Interpretations Relating to the Philebus]. – SPb., 2000. – 256 p.
7. Grot N. Ja. Ocherk filosofii Platona [The Essay of Plato's Philosophy]. – M., 1869.
8. Istorija Politicheskikh i pravovyh uchenij [History of Political and Law doctrines] /Pod. red. S.F. Kecek'jan, G.I. Fed'kina. – M.: Jurid. lit-ra, 1960.
9. Kessidi F.H. Ot mifa k logosu [From Myth to Logos]. – M., 1972
10. Losev A.F., Taho-Godi A.A. Platon. Zhizneopisanie. [Plato. Life Description] (Serija "Ljudi. Vremja. Idei"). – M.: Det. lit., 1977. – 223 p.
11. Muhaev R.T. Istorija politicheskikh i pravovyh uchenij [History of Political and Law doctrines]. – M., 2004.
12. Nersesjanc V.S. Platon [Plato] (Serija "Iz istorii politicheskoi i pravovoj mysli"). – M.: Jurid. lit., 1984. – 104 p.
13. Oskar Uajl'd. "Dusha cheloveka pri socializme" [The Soul of Man under Socialism] Perevod V.I. Postnikova, 1978. (Perevod vypolnen po izdaniyu Oscar Wilde, De Profundis and Other Writings (Penguin Books, 1977.)) [Elektronnij resurs]/O.Uajl'd.-Rezhim dostupa: <https://www.proza.ru/2008/01/08/25>
14. Panchenko D.V. Platon i Atlantida [Plato and Atlantis]. – L.: Nauka, 1990.- 190 p.
15. Platon. Zakony [Laws], 855 e // Soch. v 3-h t. – Vol. 3. – Ch. 2. – P. 340.
16. Platon. Soch. v 3-h tomah. [Works in 3 volumes] Vol.3. Ch.1./ Pod red. A. F. Loseva i V.F. Asmusa.- M.: Mysl', 1971.- 688p
17. Popper K. Vidkryte suspil'stvo ta yoho vorohy [The Open Society and Its Enemies] / Karl Raymond Popper; [per. z anhl. O. Kovalenko]. – K.:Osnovy, 1994. – Vol.1. – 444p.
18. Rassel B. Istorija zapadnoj filosofii: v 2 t. [History of Western Philosophy in 3 volumes] – M., 1993. – Vol.1.
19. Dzh. Reale, D. Antiseri. Zapadnaja filosofija ot istokov do nashih dnei [Western Philosophy from Roots till Nowadays] Vol.1. Antichnost'. – ТОО ТК "Петрополис", 1994. – 336 p.
20. Rozova T., Utopija kak sociokul'turnyj fenomen [The Utopia as a Socio-Cultural Phenomenon] / T.V. Rozova; NAN Ukrainy, In-t filosofii. – O., 1996. – 128p.
21. Rozova T.V., Chorna L.V. Lyudyna. Kul'tura. Filosofiya. [Human. Culture. Philosophy]- Kyiv-Odesa: "Osvita Ukrainy". – 2015.
22. Solov'ev V.S. Zhiznennaja drama Platona [Plato's Life Drama] [Elektronnij resurs]/ V. Solov'ev.- Rezhim dostupa: <http://www.vehi.net/soloviev/platon.html>
23. Sochinenija Platona [Works of Plato] / pod red. prof. Karpova – S-Pb., 1863. – Ch.3.
24. Utopija i utopicheskoe myshlenie: antologija zarubezhn. lit. [Utopia and Utopian Thinking: The Anthology of Foreign Literature] : Per. s razn. jaz./ Sost., obshh. red. i predisl. V.A. Chalikovej.–M.: Progress, 1991. – 405 p.
25. Filosofiya: navch.posib. [Philosophy. Tutorial] / I.F. Nadol'nyy, V.P. Andrushchenko, L.V. Hubers'kyy, V.M. Knyazyev ta in.; za red. I.F. Nadol'noho. – 7-e vyd. – K.: Vikar, 2010. – 457 p.
26. Chicherin B.N. Politicheskije mysliteli Drevnego i Novogo mira [Political Thinkers of Ancient and Modern World]. – M., 1897.